

V duchu pokání a vděčnosti: 500. výročí začátku reformace jako pozvání k prohloubení vzájemného společenství*

Robert Svatoň

Luther, zanícen horlivostí pro pravou zbožnost, vydal teze o odpustcích (...), které v předvečer svátku Všech svatých 1517 veřejně přibil na kostel v blízkosti wittenberského zámku.¹

Těmito slovy, která jistě nejsou prostá dramatickosti, popisuje Filip Melanchton ve své předmluvě k druhému dílu spisů Martina Luthera, který vyšel rok po jeho smrti, způsob, jakým německý reformátor uvedl ve známost svoji kritiku odpustkové praxe. Skutečnost, že tento heroický akt není zmíněn na žádném místě rozsáhlého Lutherova díla, vedla již dávno katolického historika Erwina Iserloha k otázce, zdali obraz augustiniánského mnicha a univerzitního profesora přibíjejícího kladivem na vrata chrámu listinu s výroky k disputaci, není třeba odkázat spíše do sféry legend.² A tak, zatímco o historicitě zmíněné barvitě události se do dnes vedou debaty, zůstává mimo pochybnost dějepisců, že ve zmíněný den Luther zaslal svých 95 tezí papežskému odpustkovému komisaři Albrechtu Braniborskému, arcibiskupovi v Mohuči. Jedenatřicátý říjno-

* Příspěvek vznikl v rámci řešení grantu *Recepce teologických tradicí křesťanského Východu* (GAČR; 16-26213S).

1 Citováno podle Erwin Iserloh, *Luther zwischen Reform und Reformation: Der Thesenanschlag fand nicht statt*, Münster: Aschendorff, 1966, s. 62.

2 Srov. tamtéž, s. 90. Zdá se, že tuto pochybnost o historicitě přibití tezí na vrata chrámu samotným reformátorem nevyvrátil ani „senzační“ objev, představený za velkého zájmu veřejnosti v únoru 2007 na univerzitě v Jeně. Rukou napsaná poznámka Lutherova sekretáře Georga Rörera, která byla nalezena v jednom z exemplářů Nového zákona a která upomínala na zmíněnou událost z 31. října 1517, je sice zřejmě o dva roky starší, nežli citovaná výpověď Melanchtonova, avšak ani ona nepochází od očitého svědka. Odporuje navíc způsobu, jak o zveřejnění tezí hovořil sám Luther, který se zmiňuje o jejich zaslání církevním představeným. Srov. Volker Leppin, „Fand der Thesenanschlag doch statt?: Eine kritische Würdigung,“ <http://projekte.thulb.uni-jena.de/index.php?id=105> [cit. 7. 11. 2016]. Novou vlnu debat, která se v této souvislosti k tématu rozpoutala, shrnuje Joachim Ort – Martin Treu (ed.), *Luthers Thesenanschlag: Faktum oder Fiktion*, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2008.

vý den r. 1517 tedy zůstává oním datem, které je považováno za počáteční impulz reformačního hnutí. Toto datum je v mnoha protestantských církvích tradičně připomínáno jako Den reformace.

V roce 2017 uplynulo od začátku reformace pět set let. Nejen evangelíci, ale ani katolíci nebo křesťané jiných vyznání a tradic nemohou před touto skutečností zavřít oči. To, že více než třetina věřících v Krista se hlásí k některému ze směrů protestantismu, zpřítomňujících tím či oním způsobem událost a požadavky reformace, je prostě fakt. A tak se v souvislosti s výročí, k němuž spějeme, v životě církví i v akademickém prostředí kladou otázky po povaze samotné reformace, po jejích důvodech i důsledcích: Nebyla reformace opravdu ničím jiným, nežli církevním rozkolem s nedozírnými škodami? Může být katolík nebo pravoslavný věřící za reformaci vděčný? Odpovídaly požadavky reformátorů a způsob jejich prosazování duchu Kristova evangelia? Na rozdíl od minulých dob se tato debata odvíjí v atmosféře, kdy vztahy mezi církvemi a jednotlivými křesťany jsou pozvolna, někdy s většími či menšími obtížemi, přetvářeny myšlenkou ekumenismu, jehož jádrem jsou Ježíšova slova: „aby všichni byli jedno“ (Jan 17,21).

V následujícím textu chceme přistoupit k reformačnímu výročí právě s touhou naznačit jeho ekumenický význam a podtrhnout ty komponenty, jež se zdají být podnětné pro růst ve vzájemném společenství. Za tímto účelem nejprve představíme paletu různých přístupů k jubileu, které se během jeho příprav vytvořily především v Německu, ale i na světové úrovni, abychom následně mohli zodpovědět otázku, k jakému ekumenicky autentickému vnitřnímu postoji, a z něj vyplývajícímu jednání, by se měli nechat utvářet křesťané a církve na cestě Rokem reformace 2017.

1. Rok 2017, DŮVOD KE SLAVENÍ?

RŮZNÉ PŘÍSTUPY K PĚTISTÉMU VÝROČÍ REFORMACE

Reformace představuje mnohohrstevný a rozmanitý fenomén. Jakkoliv se nelze povznést přes její náboženské jádro, není možné ignorovat ani společenské, kulturní a politické faktory a souvislosti, které v celém reformačním procesu významným způsobem vstupovaly do hry. Již na základě této provázanosti různorodých elementů, které byly součástí napjatého náboženského dění Evropy 16. století, jež označujeme pojmem reformace, je nasnadě, že existují i různé způsoby jejího výkla-

du. Reformační jubilea v minulosti byla povýtce příležitostí k potvrzení národní nebo konfesní identity v určitém dějinném okamžiku. Jinými slovy, podoba oslav vypovídala mnohé o souvislostech doby, v níž si události reformace připomínala. A tak se ve výročních oslavách spjatých s životem a dílem Martina Luthera nezřídka jako na projekčním plátně zrcadlily „dějiny německého ducha“, jak připomněl již před mnoha lety evangelický teolog Günther Bornkamm.³ Jako národní hrdina je Luther kupříkladu představen během třístého jubilea v r. 1817, kdy se Evropa vzpamatovávala z důsledků Napoleonovy politické hegemonie, nebo o sto let poději, když byl spolu s evangelíkem maršálem Hindenburgem vyzván coby zachránce vlasti, sevřené nejvyšší nouzí v časech světové války.⁴ Stejně tak se reformační oslavy v minulosti nevyhnuly tomu, aby reformaci představovaly jako vítězství nad temnou středověkou papežskou církví a jako počátek novověkého křesťanství.

Ve spojitosti s rokem 2017 lze upozornit především na tři formy vnímání významu reformačního zápasu. S různými akcenty se totiž klade otázka po způsobu přístupu k výročí začátku reformace jednak v rovině společensko-politické, jednak v prostředí evangelických církví a jednak na ekumenické úrovni.

1.1 Reformace v kontextu globalizace a ohrožení hodnot

Začněme přístupem, který bychom mohli označit jako *sekulární* nebo – při pohledu na současnou náboženskou mapu Evropy – možná spíše „sekularizovaný“, jakkoliv volání po návratu ke „křesťanským hodnotám“ tvoří součást soudobého slovníku. Tuto linii interpretace razí například dokumenty německého parlamentu i spolkové vlády.⁵ V nich se odráží pojetí reformace jako „jedné z ústředních událostí německých dějin“, která položila pilíře hodnotám, na nichž spočívá moderní německá demokratická společnost. Jako konkrétní příklad takových hodnot jsou

³ Srov. Günther BORNKAMM, *Luther im Spiegel der deutschen Geistesgeschichte*, Heidelberg: Quelle & Meyer, 1955.

⁴ Srov. Hartmut LEHMANN, *Luthergedächtnis 1817 bis 2017*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012, s. 10.

⁵ Srov. DEUTSCHER BUNDESTAG, *Das Reformationsjubiläum im Jahre 2017: Ein Ereignis von Weltrang*, Drucksache 17/6465, 16. 7. 2011; DIE BEAUFTRAGTE DER BUNDESREGIERUNG FÜR KULTUR UND MEDIEN, *Die Bundesregierung und das Reformationsjubiläum 2017: Eine Positionsbeschreibung*, Bonn, 2014.

přítom jmenovány vlastní zodpovědnost, svědomí jednotlivce či svoboda slova. Ba dokonce moderní náboženská tolerance a koncept lidských práv byly reformací utvářeny rozhodujícím způsobem. Opominout pak jistě nelze ani přínos zmíněných dějinných událostí k jednotnému německému jazyku a k otevření cesty ke vzdělání co nejširším vrstvám populace.

Pochopitelně, účelový a slepý nacionalismus, jehož závan čísel z reformačních oslav minulosti, je dnes již ten tam, a Němci vnímají v souvislosti s rokem reformace povinnost upevnit svoji identitu coby „národ, který je duchovně a kulturně otevřený světu“. Vždyť koneckonců již sama reformace zdaleka přesáhla hranice tehdejší Svaté říše římské, a uvedla do varu celou křesťansky utvářenou Evropu. Z tohoto důvodu uvažují němečtí politici o roku 2017 v globálních souvislostech jako o církevní a kulturně-dějinné události světové úrovně. To všechno je příčinou, proč spolková vláda, ale i státní orgány jednotlivých zemí, především v Sasku, Sasku-Anhaltsku a Durynsku, velkoryse přispívají na pořádání výstav, přednášek, vědeckých sympozií, které mají poukázat na důležitost reformačního odkazu pro německé dějiny a kulturu. Nemalé investice ze strany státu byly poskytnuty na zvelebení památek spjatých s Lutherovým působením, což mělo v neposlední řadě za cíl rozvoj „náboženské turistiky“ jako způsobu prezentace veskrze pozitivního a solidního obrazu Německa, u jehož kolébky stojí právě reformace.

Ideový zdroj uvedeného „sekulárního“ hodnocení, podle něhož by se výročí 2017 mělo stát příležitostí k profilování německé společnosti v kontextu globalizace, k němuž patří též obavy z ohrožení tradičních hodnot západní demokracie, spočívá v přesvědčení, že reformace „podnítila vývoj takového obrazu člověka, který byl rozhodujícím způsobem ovlivněn novým křesťanským pojetím svobody“.⁶ Zde však spočívá jádro problematičnosti daného interpretačního klíče: Je možné chápat reformační pojetí svobody skutečně jako proklamaci myšlenky radikální rovnosti, která se stala především ve státech s převahou protestantů kvasem ve formování novodobé demokracie? Existuje v tomto smyslu přímé spojení mezi reformačními ideály a principy moderního státu? Katolický církevní historik Berward Schmidt spatřuje v podobném úsudku spíše jistý projev anachronismu.⁷ Takové vidění totiž odráží daleko více teprve

⁶ DEUTSCHER BUNDESTAG, *Das Reformationsjubiläum im Jahre 2017*, s. 2.

⁷ Berward SCHMIDT, „Reformation, Revolution, Freiheit: Zu einem missing link in der Reformationsdeutung,“ *Stimmen der Zeit* 141, č. 1 (2016): 3–14.

konstrukci ducha osvícenství, ve kterém se zrodil moderní pojem práv na svobodu, jak dokládá Hegel. Podle něj tkvěl hlavní přínos reformace v tom, že se náboženství osvobozené od despotického tlaku církevních autorit proměnilo ve zvnitřněnou normu mravnosti nejen individua, ale též společného života ve státě. Na základě tohoto přesvědčení pak dochází německý idealista k závěru, že nastolení novodobého společenského a politického systému by nebylo možné bez předchozí reformace.⁸ Kde neproběhla reformace náboženská, byl přechod k moderně spojen s násilnou revolucí politickou, jak dokládá příklad Francie.

Tolik osvícenská interpretace aktualizovaná v souvislosti s rokem 2017. Její nepřiměřenost si uvědomíme třeba tehdy, pohlédneme-li na Lutherův postoj tváří v tvář vzbouřeným sedlákům nebo radikálním novokřtěncům, anebo uvážíme-li důsledky ve své podstatě „nemravné zásady“⁹ *cuius regio, eius et religio*. Tehdy zjistíme, že kupříkladu otázka individuální náboženské svobody byla reformačnímu hnutí vzdálená. Totéž lze říci, rovněž pokud jde o nezávislost svědomí jednotlivce ve smyslu suverénního soudce lidského jednání, jak je obvyklé jeho vnímání v současnosti. Jistě, pro Martina Luthera se těžištěm náboženského života stal zápas v rovině rozhodování osobního svědomí, tento boj však reformátor podstupoval vždy *coram Deo* a v podřízenosti autoritě Písma. „O autonomii svědomí tudíž u Luthera nemůže být žádná řeč,“¹⁰ jak uzavírá znalec jeho života a teologie Bernhard Lohse. A tak spíše než zabřednout do opakovaných myšlenkových stereotypů by si v dané oblasti zasloužilo důkladnou analýzu např. Lutherovo učení o dvou regimentech a jeho vliv na proces sekularizace.

Domníváme se tedy, že neučiníme chybu, když v závěru této části příspěvku zopakujeme starost německé katolické teoložky Johannы Rahner, aby výročí reformace nebylo využito k podpoře idejí multire-

⁸ Srov. Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *Werke 12: Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Frankfurt: Suhrkamp, 1986, s. 535.

⁹ Jakub SCHWARZ TROJAN, *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 150.

¹⁰ Bernhard LOHSE, *Martin Luther: Eine Einführung in sein Leben und sein Werk*, München: Beck, 1997 (3. vydání), s. 76. Je ostatně známo, že právě v otázce svobody svědomí se Luther rozešel s humanismem, když proti Erasmovu pojetí hájil urputně tezi o naprosté svrchovanosti nekonečné Boží vůle. Vzhledem k jejím úradkům se žádný stvořený tvor podle Luthera nemůže rozhodovat na základě vlastního chtění. Srov. Martin LUTHER, „De servo arbitrio,“ in *D. Martin Luthers Werke* (dále jen WA, Weimarer Ausgabe), 18, 600–787.

ligiózní, sekulární, pluralitní a politicky korektní vize pozdní moderny, která vykazuje v posledku spíše nábožensky indiferentní rysy. Kulturně-politická interpretace reformace totiž podle úsudku zmíněné autorky hrozí tím, že „bude oloupena o své náboženské jádro“ a teologicky „neutralizována“.¹¹

1.2 Reformace jako prubířský kámen konfesní identity

Je pochopitelné, že pětisté výročí začátku reformace si připomínají v prvé řadě církve a křesťané, kteří se považují za dědice a správce jejího odkazu. Na mezinárodní úrovni se v tomto ohledu angažuje zvláště Luterský světový svaz, u našich západních sousedů pak Spojená evangelická luterská církev v Německu (VELKD) a společenství Německé evangelické církve (EKD), které je tvořeno dvaceti zemskými evangelickými, reformovanými a sjednocenými církvemi. Přirozeně to jsou na prvním místě evangelíci, kteří slaví, třebaže si uvědomují jak stinné stránky reformace, mezi něž patří kupříkladu Lutherův antijudaismus, tak i výzvy dneška, kterými mohou být pro jejich církve klesající počet členů, úsporná opatření či debaty vztahující se k vlastní vnitrocírkevní struktuře.¹² Osou příprav na jubilejní rok se stalo Lutherovo desetiletí, zahájené na podzim r. 2008. Smyslem kulturních projektů, vědeckých sympozií či popularizačních workshopů, které v jeho rámci proběhly, měla být aktualizace významných impulzů reformace pro dnešního člověka a současnou společnost. Tomuto cíli odpovídala témata, která určovala zaměření každého jednotlivého roku, např. Reformace a vzdělání, Reformace a hudba, Reformace a tolerance, Reformace a politika...

Podle německé evangelické církve, která objevuje sebe sama jako „církve svobody“, je ústřední poselství jubilejního roku skryto právě ve zdůraznění *svobody* člověka, která má své kořeny v *ospravedlnění*. Toto poselství přivádí ke Kristu, který má být při této příležitosti oslaven (*Christusfest*) též společně s katolickými i pravoslavnými křesťany. Současně pak taková koncepce připomínky reformace otevírá možnost

¹¹ Johanna RAHNER, „Katholische Ortsbestimmung im Vorfeld des Reformationsjubiläums. Kampf um die Deutung,“ *Herder Korrespondenz* 70, č. 3 (2016): 16.

¹² Srov. Margott KÄSSMANN, „Co je tu ke slavení?: Na cestě k reformačnímu jubileu 2017,“ <http://www.nase-reformace.cz/co-je-tu-ke-slaveni-na-cestě-k-reformacnimu-jubileu-2017/> [cit. 30. 9. 2016].

„přátelského dialogu“ s občany moderního sekulárního státu.¹³ To, že snaha přetlumočit reformaci jako událost objevení nového rozměru lidské svobody může být pro sekularizovanou společnost atraktivní, jsme již zmínili. Programový dokument Evangelické církve v Německu, *Rechtfertigung und Freiheit*, který byl představen během Lutherdekády na jaře 2014, poskytl v tomto smyslu zřejmě rozhodující impuls, neboť shrnul reformační dění do „fascinujících“ příběhů, kterým vévodí zkušenost svobody. Může jít přitom o Lutherův akt zveřejnění odpustkových tezí nebo o jeho vystoupení před říšským sněmem ve Wormsu. Právě Lutherova domnělá, avšak okřídlená odpověď před císařem: „Zde stojím, a nemohu jinak. Bůh mi pomáhá,“ je ve zmíněném dokumentu nahlížena jako novodobý průlom hodnoty svobody svědomí, „které nezávisle na tom, co zastává, nemůže a nesmí být určováno druhými“.¹⁴

Jestliže na jedné straně onen základní text Rady EKD vykazuje až nápadně přimykavé náběhy směrem k synergii reformačního odkazu se zásadami politického a veřejného života, nelze se ubránit dojmu, že kýžená a navíc prohlašovaná ekumenická vnímavost je s ohledem na stav katolicko-luterského dialogu spíše deficientní. Příkladem nám mohou být tyto tři body: 1) Významný ekumenický konsenzus, pokud jde o základní pravdy učení o ospravedlnění, kterého se dosáhlo v r. 1999, je v církevním textu zmíněn pouze ledabyle, a to včetně poznámky, že jeho formulace nedostačuje k plnému společenství. 2) Konfesní mnohost coby důsledek reformace se zde v duchu pluralismu nahlíží jako zcela legitimní skutečnost, která má své opodstatnění již v samotné existenci kánonu Nového zákona. 3) Dokument opakovaně podtrhuje, že v rámci církví vzešlých z reformace neexistuje žádná svátost kněžského svěcení, nýbrž pouze „právo na veřejné hlásání evangelia a službu svátostí“. Úřad v církvi je podle církevně-právního ustanovení předáván na základě přímluvné modlitby shromážděné místní církevní obce. V této souvislosti lze nahlížet jako určitý ekumenický krok zpět i výrok: „Každý křesťan může principiálně vysluhovat svátosti, tj. udílet křest a rozdílet eucharistii“,¹⁵ přičemž úřad faráře/farářky existuje v církevním společenství toliko z důvodu vnitřního řádu. Uvedený příklad je malou

¹³ Srov. *Rechtfertigung und Freiheit: 500 Jahre Reformation 2017. Ein Grundlagentext des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2014, s. 109.

¹⁴ Tamtéž, s. 102.

¹⁵ Tamtéž, s. 91.

ilustrací toho, že se přes všechno úsilí během příprav na Rok reformace ne zcela podařilo vystříhat nebezpečí, aby jubileum nesloužilo spíše k posílení konfesní identity a vlastnímu profilování.¹⁶ Nikdo nemůže spolu-křesťanům, bratřím a sestrám, vyčítat, když se ptají po tom, kým v hloubi duše jsou. Při nalézání odpovědi bychom však měli dbát na to, že zkouškou zralosti ekumenického ducha je také umění zříci se toho, co nese stopy záměrné protikladnosti a vyhraněnosti vůči druhým, jak bylo naopak zvykem v epoše konfesionalismu.

V souvislosti s citovaným dokumentem EKD, který sklídl mj. kritiku kardinála Waltera Kaspera, tudíž například renomovaný ekumenický teolog Wolfgang Thönissen dokonce vyzval katolickou církev, aby přehodnotila, jestli za daného stavu věcí nabídku ke společné připomínce reformace vůbec přijmout.¹⁷ Na tomto místě je nutné připomenout, že samotná myšlenka přizvat ke slavení též křesťany z jiných tradic, než z těch, které se hlásí k reformaci, vyvolala již od počátku v katolických kruzích řadu otazníků, ale stala se též příležitostí k vážné reflexi a hledání solidních odpovědí. Otazník se přitom vznášel v prvé řadě nad tím, jak bychom jako katolíci mohli „slavit“ jubileum událostí, které měly za následek rozkol církve na křesťanském Západě. Jelikož rozdělení zůstává v očích katolické církve něčím tragickým, bylo zřejmé, že z její strany je možnost okázalých oslav reformace předem vyloučena.¹⁸ Jako mnohem přílehavější se jevila myšlenka ekumenické *připomínky*, jak to vystihl již Benedikt XVI., když v lednu 2011 odpověděl na pozvání tehdejšího předsedy Rady EKD Nikolause Schneidera ke společné cestě k Roku reformace. „Při této příležitosti budou mít katolíci a luteráni možnost konat celosvětově společnou ekumenickou připomínku, zápasit po ce-

¹⁶ Srov. též prohlášení Společenství evangelických církví v Evropě z r. 2012, které se v souvislosti s významem jubilea 2017 táže do vlastních řad: „Co dnes znamená být evangelíkem? Čím je ono evangelické fascinující pro druhé?“ (RAT DER GEKE, „Europa reformata: 500 Jahre Reformation in Europa – ein Aufruf,“ <http://www.cpce-assembly.eu/media/pdf/Unterlagen/15-Beschluss-Europa-reformata-Aufruf.pdf> [cit. 4. 11. 2016]).

¹⁷ Srov. Wolfgang THÖNISSEN, „Antikatholische Grundsätze,“ http://www.katholisch.de/de/katholisch/themen/kirche_2/140710_thoenissen_ekd.php [cit. 29. 12. 2014].

¹⁸ Srov. Gerhard Ludwig MÜLLER, „Ratlos vor dem Reformationsjubiläum 2017?,“ in *Berliner Theologische Zeitschrift* 28, č. 1 (2011): 120–126; Gerhard FEIGE, „Katholische Thesen zum Reformationsgedenken 2017,“ http://www.bistum-magdeburg.de/upload/2012/121031_thesen-zur-oekumene.pdf [cit. 30. 9. 2016]; Joachim WANKE, „Do Catholics Have Anything to Celebrate at the 2017 Reformation Jubilee?,“ in *Perspectives 2017: Writings on the Reformation*, Hannover: EKD, 2013, s. 98–103.

lém světě o základní otázky, nikoliv (...) ve formě triumfalistické oslavy, nýbrž ve společném vyznání trojjediného Boha, ve společné poslušnosti vůči našemu Pánu a jeho slovu,¹⁹ řekl tehdejší papež, který spatřoval v blížícím se výročí možnost postoupit dále v ekumenickém procesu v duchu očistění paměti.

1.3 Odkaz reformace obětí ekumenismu?

K tomu, že v souvislosti s přípravami pětistého výročí reformace postupně stále zřetelněji pronikala do popředí *ekumenická* dimenze, přispělo mnoho okolností.

Především bychom měli zmínit společné snahy Papežské rady pro podporu jednoty křesťanů a Luterského světového svazu. Mezinárodní lutersko-katolická komise pro jednotu, kterou tvoří odborníci, kteří jsou oficiálními reprezentanty svých církví, představila r. 2013 v Ženevě dokument *Od konfliktu ke společenství: Lutersko-katolické společné připomenutí reformace v r. 2017*.²⁰ Jako základ společné reflexe přitom katoličtí a luterští teologové výslovně tematizovali fakt, že východiska přístupů k hodnocení reformace jsou odlišná: zatímco evangelík při slově „reformace“ myslí na znovuobjevení evangelia, jistoty z víry a křesťanské svobody, je pro katolíka doba 16. století spjata především se skutečností rozpadu církevní jednoty.²¹ Autoři dokumentu jsou si vědomi toho, že minulost nelze změnit, a ani oni dnes nechtějí přepisovat dějiny. Novost daná ekumenickým kontextem spočívá spíše v tom, že můžeme dnes o tom, co se stalo, hovořit jinak, totiž nikoliv v atmosféře *konfliktu*, nýbrž

¹⁹ BENEDIKT XVI., „Ansprache bei der Sonderaudienz für die Delegation der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands (VELKD), Montag, 24. Januar 2011,“ https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2011/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20110124_chiesa-evang-luter.html [cit. 3. 11. 2016].

²⁰ Srov. *From Conflict to Communion: Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017. Report of the Lutheran-Roman Catholic Commission on Unity*, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, Paderborn: Bonifatius, 2013. České a slovenské veřejnosti představil hlavní linii dokumentu Martin Kováč, „Luteránsko-rímskokatolický dialog vo svetle dokumentu Od konfliktu k společenstvu,“ in Jiří KLIMEŠ (ed.), *Jednota v mnohosti – In pluribus unitas*, Olomouc: Refugium, 2015, s. 157–165. To, že příspěvek je téměř jediný v našem prostředí k danému tématu, prozrazuje okrajovost celé otázky v české ekumeně.

²¹ Srov. *From Conflict to Communion*, s. 9.

právě v ovzduší bratrského *společenství*.²² Z toho důvodu je s rozhodností řečeno, že reformační výročí se v žádném případě nesmí stát oslavou vzájemného rozdělení mezi křesťany. Předložený text se rozvíjí v perspektivě, která při příležitosti blížícího se jubilea propojuje dvojí rozměr: na jedné straně je to bolest a lítost nad hříchy proti jednotě, kterých jsme se v minulosti dopustili, na straně druhé však také radost a vděčnost za společenství víry, které jen nám dáno objevovat díky vzájemnému ekumenickému přibližování. Vedle pětistého výročí počátku reformace tudíž mezinárodní komise vyzdvihuje padesát let trvání oficiálního lutersko-katolického dialogu, jehož počátky spadají do roku 1967. Na těchto dvou pilířích současně tak musí být postavena společná *připomínka* (*commemoration*, *Gedenken*) v roce 2017.²³ V nastíněné optice následně dokument poskytuje společný popis historicky nejdůležitějších etap luterské reformace a předkládá teologický profil reformátora Martina Luthera. V pěti ekumenických imperativích nakonec text ukládá katolíkům a luteránům, aby s pohledem na výročí podněcovali perspektivu jednoty a objevovali moc Kristova evangelia, o kterém mají společně svědčit.

Zatímco se referát mezinárodní lutersko-katolické komise stal rozhodujícím podkladem pro přípravu připomínky výročí reformace na nejvyšší církevní úrovni, která vyústila ve společnou liturgickou slavnost za předsednictví papeže Františka a prezidenta Luterského světového svazu Muniba Younana 31. října 2016 v Lundu, nechyběla ihned po jeho zveřejnění ani kritika. Vídeňský reformovaný teolog Ulrich Körtner podrobil text příkrému soudu, přičemž za kámen úrazu označil skutečnost, že předložený pokus popsat *společně* hlavní rysy Lutherovy teologie a reformačních událostí zeslabuje nejvlastnější akcenty „epochální události“ reformace, jimiž jsou evangelní poselství o svobodě a ospravedlnění výlučně *sola fide*.²⁴ Namísto toho, aby autoři představili reformační hnutí v jeho pluralitě, postrádají podle něj teologicky vybroušený koncept reformace a zůstávají u selektivní četby, která se soustředí pou-

²² Srov. tamtéž, s. 16.

²³ Proto i z textů bohoslužebné agendy, kterou společná mezinárodní komise předložila veřejnosti na počátku roku 2016 za účelem liturgické připomínky výročí, vane především duch pokání za hřích rozdělení a vděčnosti za znovuobjevování společenství; srov. „Common Prayer: From Conflict to Communion. Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017,“ https://www.lutheranworld.org/sites/default/files/dtpw-lrc-liturgy-2016_en.pdf [cit. 7. 11. 2016].

²⁴ Srov. Ulrich H. J. KÖRTNER, „Gezähmte Reformation,“ <http://m.zeitzeichen.net/index.php?id=10364&MP=9-8938> [cit. 16. 5. 2016].

ze na její jediný proud, totiž luterství. To se však v dokumentu prezentuje spíše jako veličina, která „je v ohrožení toho, že ztratí orientaci, pokud jde o její historické poslání“.²⁵ Nedostatek ekumenického přístupu, který se zrcadlí v textu, je podle Körtnera v tom, že reformační teologie se představuje pouze ve zjemněné podobě a historický konflikt je interpretován pouze jako nedorozumění a „selhání lidského faktoru“.

Jako v jistém smyslu korektivu zmíněných výtek lze číst text, který v německy mluvícím prostoru vzešel z dílny Ekumenického pracovního kroužku evangelických a katolických teologů (ÖAK).²⁶ Také tento dokument má být společnou četbou dějinného průběhu reformace od jejích předpokladů ve středověkých reformních hnutích, teologii a zbožnosti přes snahy prosadit reformační program jako obnovu univerzální církve až po vytvoření konfesních církví, žijících ve vzájemné opozici. Hlavním záměrem předložené studie je nicméně daleko spíše společná *teologická* interpretace reformačního hnutí, která má přispět jako vklad k zintenzivnění ekumenického dialogu v souvislosti s rokem 2017. Těžiště reformačního úsilí přitom teologové nacházejí v otázce reformátorů po *genuina forma Ecclesiae*, která je důvodem toho, proč lze teologicky rozumět reformaci jako „procesu, který směřoval k tomu, aby církev bylo možné jasně, autenticky a v nejvyšší možné míře rozpoznat jako církev Kristovu“,²⁷ tedy jako jednu, svatou, obecnou a apoštolskou. Dokument prozrazuje vědomí obtížnosti, pokud jde o přístup a hodnocení historických událostí. Nejde totiž pouze o námahu vzpomínání, ale o uvědomování si vlastní identity, do jejíhož pojetí se nadto promítají dobová či konfesní hlediska a zájmy. Katolíci na jedné, a protestanté na druhé straně učinili s reformací rozdílné zkušenosti. Ekumenická výzva roku 2017 nespočívá podle německy hovořících katolických a evangelických teologů v potlačení odlišného vnímání našeho „vzpomínání“ na reformaci, nýbrž v tom, že se vědomě budeme snažit v konfesních pohledech odbourávat stereotypy a předsudky. Současně nás též podle nich blížíci se výročí vybízí, abychom neprchali před snahou společně a ekumenicky vyhodnocovat impulzy reformace a zúročit přitom vhledy, kterými jsme byli obohaceni díky dosavadnímu ekumenickému dialogu.²⁸

²⁵ Tamtéž, s. 4.

²⁶ Srov. Volker LEPPIN – Dorothea SATTler (ed.), *Reformation 1517–2017: Ökumenische Perspektiven*, Freiburg im Breisgau: Herder; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.

²⁷ Tamtéž, s. 95.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 111–112.

2. SPOLEČNÁ PŘIPOMÍNKA REFORMACE JAKO PROJEV DŮVĚRY V BOŽÍ PROZŘETELNOST

Jsme přesvědčeni, že ekumenická dimenze roku 2017, která překračuje jak politicko-společenskou strumentalizaci, tak výlučně konfesní interpretaci reformačního výročí, představuje pro církve a křesťany všech konfesí autentickou výzvu, kterou je třeba přijmout jako projev Božího vedení k prohloubení vzájemného společenství. Zvláštním způsobem se jedná o výzvu směřovanou na církve katolickou a církevní společenství vzešlé z reformace, avšak význam reformace a jejího výročí zdaleka přesahuje takto vymezené hranice a otevírá se jednak směrem k evangelikálnímu křesťanství a jednak ke křesťanskému Východu.²⁹ Pro některé svobodné církve je přitom vzpomínka na dobu reformačního zápasu spjata s jejich kořeny, ale též s upamatováním se na stinné stránky v podobě násilného vyhranění se proti radikálním menšinovým proudům reformace,³⁰ zatímco pravoslavní teologové budou mít sklon, „vidět současně tragédii rozdělení církve, kterou reformace nechtěně způsobila, ale též porozumět (přínejmenším tehdejší) nutnosti reformace“.³¹

Uvažovat o reformaci ekumenicky ovšem neznamená vydat se novou cestou ideologizace, která se zařadí bok po boku jiných přístupů k výkladu událostí světové reformace jako jejich nová a alternativa, která je pouhým projevem ducha přítomnosti. Při pohledu na časově, kulturně, politicky, společensky a nábožensky vzdálené poměry a události 16. století jsme jako křesťané století 21. konfrontováni s historickou pamětí. Klíčovým pojmem pro křesťany ve vztahu k roku 2017 je slovo „připomenutí“ (*commemoration, Gedenken*), tedy proces, který je spjat s úkonem živé paměti (ἀνάμνησις) a jejím uzdravováním. Jako příklad takového procesu je nanejvýš vhodné zmínit akt smíření mezi luterány a menno-nity, k němuž došlo v kontextu blížícího se výročí reformace v r. 2010 při

²⁹ Srov. např. Ulrike SCHULER, „Was tun mit 2017?: Die ökumenische Herausforderung des Jubiläums aus methodistischer Perspektive,“ in Volker SPANGENBERG (ed.), *Luther und die Reformation aus freikirchlicher Sicht*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, s. 129–152; Daniel BUDA, „Wem gehört 2017?: Versuch einer orthodoxen Perspektive,“ *Ökumenische Rundschau* 61, č. 1 (2012): 70–78.

³⁰ Andrea STRÜBIND, „Erbe und Ärgernis: Was gibt es für Kirchen aus täuferischen und nonkonformistischen Traditionen anlässlich des Reformationsjubiläum 2017 zu feiern?,“ in SPANGENBERG (ed.), *Luther und die Reformation aus freikirchlicher Sicht*, s. 71–88.

³¹ Nicolas KAZARIAN, „500 ans après la Réformation: Lecture orthodoxe du document *Réformation 1517–2017. Perspectives œcuméniques*,“ *Istina* 61, č. 1 (2016): 77.

světovém shromáždění luterského svazu ve Stuttgartu.³² Memento umučených novokřtěnců, k nimž se mennonité vztahují jako ke svým předchůdcům, jejichž pronásledování ze strany luterské vrchnosti zaštiťovali „teologickými“ argumenty samotní reformátoři, se stalo podnětem ke smíření, ve kterém Bůh otevírá perspektivu společné budoucnosti. Má svůj dalekosáhlý význam, že společné prohlášení, které v závěrečné fázi příprav, na prahu Roku reformace 2017, formulovaly Německá biskupská konference a Rada EKD, přistupuje k problematice výročí právě z této perspektivy, totiž vyhojení paměti. Tato duchovní zkušenost, kterou mají církve v daném ohledu učinit, se již sama o sobě stává pramenem jejich společného svědectví. Paměť se z „prostředku vymezení“ vůči druhým stává „prostředkem smíření“.³³

K reformačnímu výročí patří pohled do minulosti, který však nezůstává uvězněn v tom, co se stalo, nýbrž je současně nasměrován „k tomu, co přichází, a dívá se na společného Pána, který se smilovává nad proviněními minulosti a ve své milosti nabízí budoucnost“.³⁴ K vyhojení a proměnění paměti dochází jediné při setkání se vzkrášeným Kristem, který přichází k učedníkům naplněným obavami a shromážděným společně na jednom místě, aby stanul v jejich středu a svěřil jim Ducha odpuštění a pokoje (srov. Jan 20,19–22). Tentýž Duch je pak zároveň tím, kdo upamatovává na Kristova slova o jeho „hodině“ a dává pochopit pravdu o jeho kříži (srov. Jan 14,26), který jako nejvyšší projev Boží lásky v sobě ukrývá soud nad světem (srov. Jan 12,31) a stává se rovněž pramenem smíření a jednoty v Kristově těle a krvi (srov. Ef 2,14–16). Je to setkání se vzkrášeným Kristem, které umožňuje učedníkům na cestě

³² Srov. *Healing Memories: Reconciling in Christ. Report of the Lutheran-Mennonite International Study Commission*, Geneva: The Lutheran World Federation; Strasbourg: Mennonite World Conference, 2010.

³³ Srov. *Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen: Ein gemeinsames Wort zum Jahr 2017*, Hannover: Evangelische Kirche in Deutschland, Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2016, s. 15. Z výše zmíněného důvodu zaujme ústřední místo v Německu při společné připomínce reformace kající bohoslužba v předvečer 2. neděle postní, 11. března 2017. Právě ona se má stát „krystalizačním bodem v procesu *healing of memories*“ („Statement von Kardinal Reinhard Marx, Vorsitzender der Deutschen Bischofskonferenz, bei der Pressekonferenz zur Vorstellung des Gemeinsamen Wortes ‚Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen‘ am 16. September 2016 in München,“ <https://www.ekd.de/download/Statement-Marx.pdf> [cit. 10. 11. 2016]).

³⁴ Karl RAHNER, „Katholische Besinnung zum Reformationsjubiläum,“ in *Sämtliche Werke, Band 27: Einheit in Vielfalt. Schriften zur ökumenischen Theologie*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2002, s. 58.

do Emaus číst události Velkého pátku, které se zdály být triumfem beznaděje, z perspektivy Vítěze nad smrtí. Je to pohled Zmrtvýchvstalého, který dává Petrovi upomenout se na jeho vlastní selhání a zároveň ho ujišťuje, že všechno, co se událo, je obestřeno Boží láskou a ponořeno v jejích hlubinách.

Upřít společně zrak na historii, která je poznamenána vzájemným vršením protikladů, potřísněna násilím a nakonec proniknuta lhostejností, neznámá, že se sami povýšíme do „role soudce nad dějinami, nýbrž jedině to, že lépe porozumíme událostem a staneme se nositeli pravdy“.³⁵ Jestliže dokument lutersko-katolické komise nabádá k tomu, „vyprávět dějiny novým způsobem“,³⁶ pak novost tohoto způsobu spočívá v tom, že na události reformace a na všechno, co následovalo, spočineme očima víry, pro které je „klíč, střed a cíl celých lidských dějin“³⁷ vzkříšený Kristus. Pramenem proměněného pohledu víry na minulost je pouze setkání se Zmrtvýchvstalým, jehož světlo prozařuje životem a jasně i ta nejhanebnější a nejtemnější zákoutí dějin osobních i dějin našich církví.

Vedeni důvěrou v nezměrnost Boží prozřetelnosti, která vyvstává jako horizont našeho společného pohledu na minulost, jsme snad schopni proniknout i aktualizovat rozměr Pavlových slov, která adresuje nejednotné korintské obci: „Neboť musí mezi vámi být i různé skupiny (αἰρέσεις), aby se ukázalo, kdo z vás se osvědčí“ (1 Kor 11,19). Důraz přitom klademe na význam výrazu *δει*, který v biblické mluvě vyjadřuje eschatologickou nutnost, a odkazuje tak na všeobjímající řízení a jednání Boží, jak na to v souvislostech rozkolu a jednoty křesťanů upozornil před lety Joseph Ratzinger.³⁸ V žádném případě nejde o to, ospravedlnit rozdělení, relativizovat hřích nenávisti a nazývat zlo dobrem. V ekonomii spásy, jejíž zárukou je Boží věrnost, se však i hřích může proměnit ve *felix culpa*. „I když rozdělení jsou především lidským dílem a lidskou vinou, tkví v nich přece jen rozměr, kterým může disponovat Bůh.“³⁹

³⁵ „Messaggio di Giovanni Paolo II. al Cardinale Giovanni Willebrands, Presidente del Segretariato per l'Unione dei Cristiani, 31 ottobre 1983,“ https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1983/documents/hf_jp-ii_let_19831031_card-willebrands.html [cit. 02. 11. 2016].

³⁶ *From Conflict to Communion*, s. 16.

³⁷ *Katechismus katolické církve*, s. 450.

³⁸ Srov. Joseph RATZINGER, „Zum Fortgang der Ökumene. Ein Brief an die Theologische Quartalschrift, Tübingen,“ in *Gesammelte Schriften 8/2: Kirche – Zeichen unter den Völkern*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2010, s. 734.

³⁹ Tamtéž.

Cesta od konfliktu ke společenství, od vyhasnutí lásky k vzájemnému obohacení je díky Bohu (!) možná.

Nechme zaznít na tomto místě slovo Karla Rahnera: „O reformaci můžeme říci tisíc věcí,“ píše německý jezuita, a pokračuje: „Avšak jenom proto, abychom nakonec umlkli před tajemstvím Boha, který v posledku sám za tento příběh bere zodpovědnost a stává se jeho soudcem. Abychom doufali, že všechno to, s čím je nezrušitelně spjata vina církve, představuje znovu událost větší Boží lásky, která se smilovává nad vinou, ba dokonce jí proniká skrz naskrz.“⁴⁰

3. „DUCHU SVATÝ, POMOZ NÁM RADOVAT SE Z DARŮ, KTERÉ CÍRKEV DOSTALA SKRZE REFORMACI“

Pokud k připomenutí výročí začátku reformace patří duch pokání a důvěry v Boží prozřetelnost a milosrdenství, pak je jeho součástí také vděčnost za přijatá dobra. Jistě zde můžeme myslet na znovobjevení bratrství a nespočetné teologické vhledy, jež jsou plody půl století ekumenického dialogu. Jaké dary pro křesťanstvo jako celek ovšem v sobě skrývá samotná reformace ve svém náboženském, spirituálním a teologickém středu? Jinak řečeno, je možné přistoupit k připomínání reformace s nerozděleným postojem vděčnosti?

Odpověď nastínila již vzpomenutá ekumenická liturgie ve švédském Lundu. Ve vstupní modlitbě celé bohoslužby přednesl papež František tuto prosbu:

Duchu Svatý, pomoz nám radovat se z darů, které církev dostala skrze reformaci, připrav nás, abychom činili pokání za zdi rozdělení, které jsme vztýčili my i naši předchůdci, a uschopte nás ke společnému svědectví a službě světu.⁴¹

S přispěním Božího Ducha jsme tedy zváni, abychom dokázali rozlišit, nalézt a náležitě ocenit přínos reformačních impulsů ve prospěch katolicity Kristovy církve. Pokud se dále ptáme, co můžeme s radostí ocenit na reformaci, pak chceme v této chvíli poukázat na dva mezi sebou úzce propojené prvky, které zmínil současný římský biskup právě v předvečer své apoštolské cesty do Švédska. Když byl jezuitským časo-

⁴⁰ RAHNER, „Katholische Besinnung zum Reformationsjubiläum,“ s. 51.

⁴¹ „Common Prayer,“ s. 12.

pisem *La Civiltà Cattolica* dotázán, jak by charakterizoval přínos luterské tradice pro katolickou církev, spontánně mu tehdy vyvstala v mysli dvě slova, „reforma“ jako dynamický projev života církve a „Písmo“ jako živé Boží slovo: „Reforma a Písmo jsou dvě základní skutečnosti, které můžeme prohloubit při pohledu na luterskou tradici.“⁴²

3.1 Martin Luther: od reformy k reformaci

Reforma a důraz na Boží slovo patří v reformačním křesťanství a zvláště v případě Martina Luthera nerozlučně k sobě, jak je to patrné již na počátku jeho vystoupení. Východiska pro Lutherovo reformní úsilí byla v podstatě dvě: jeho osobní spirituální zkušenost víry a dekadentní rysy na tváři církve. Klíčovým pro porozumění Lutherovi je bezesporu drama jeho duchovní cesty, jejíž první etapa byla podle vlastních slov úsilím, zápasem a hledáním toho, jak dosáhnout milostivého Boha.⁴³ V protikladu k obrazu neúprosného Boha, který se formoval již v Martinově dětské duši a v kontrastu s asketickým úsilím, které udávalo základní tón řeholnímu životu mladého mnicha, dochází Luther ve své úzkosti o vlastní spásu k objevení evangelia o Boží spravedlnosti. Při četbě biblické pasáže z Listu Římanům, ve kterém Pavel představuje evangelium jako „moc Boží ke spasení pro každého, kdo věří“ (Řím 1,16), nachází východisko ze své situace v následujícím verši: „Vždyť se v něm zjevuje Boží spravedlnost, která je přijímána vírou a vede k víře; stojí přece psáno: ‚Spravedlivý z víry bude živ‘“ (Řím 1,17). Zatímco doposud v Lutherově životě převládalo pojetí Boha trestajícího každý přestupek vůči příkázáním a jeho zanícené úsilí po dokonalosti ústilo v zoufalství, dochází (spíše postupně, tedy nikoliv najednou) k vědomí, že spravedlivým se hříšník před Bohem stává výlučně na základě „pasivní“ Boží spravedlnosti, kterou daruje ze své milosti Bůh, a kterou člověk bez jakýchkoliv předchozích zásluh přijímá pouhou vírou. Ve světle

⁴² Ulf JONSSON, „Intervista a Papa Francesco. In occasione del viaggio apostolico in Svezia,“ *La Civiltà cattolica*, 28. 10. 2016, s. 5, http://www.laciviltacattolica.it/articoli_download/extra/Intervista_Francesco_in_Svezia.pdf [cit. 02. 11. 2016]. Takový pohled se zřiká představy, že by ekumenismus byl pouze „jednosměrnou“ cestou. Nikoliv, ekumenismus znamená „výměnu darů“, což ovšem předpokládá, že i v prostředí mimo naši vlastní církev „se někdy účinněji projevují některé aspekty křesťanského tajemství“ (JAN PAVEL II., *Ut unum sint* 14).

⁴³ Srov. Martin LUTHER, „Von der heiligen Taufe Predigten,“ in WA, 37, 661,23.

tohoto *osvobozujícího* zjištění, které Lutherovi „otevřelo brány ráje“, mu vyvstal před očima zcela nově smysl celého Písma.⁴⁴ Počínaje touto zkušeností, která se zrodila za zdmi erfurtského kláštera a za katedrou ve Wittenberku, kde Luther působil jako biblista, bude on sám spatřovat střed Bible výlučně v jejím poselství o ospravedlnění hříšníka.

Lutherovým bezprostředním podnětem k reformám, jakých již od pozdního středověku bylo v církvi bezpočet, byl způsob, jímž byla prováděna odpustková praxe. Odpustky jako takové přitom nejsou zcela odmítnuty. Co u Luthera vyvolalo pohoršení, bylo kromě jejich prodeje v první řadě teologicky nesprávné zdůvodnění, podle něhož papež díky odpustkům nejen promíjí tresty za hříchy, nýbrž také odpouští vinu, což přece musí být pouze svrchovanou výsadou samotného Boha (teze 6). Zároveň s tím si pak jeho kritiku zasloužila skutečnost, že kázání odpustků v kostelích klade zvěstování Božího slova až na druhé místo (53. teze). Ve své dvaasedesáté tezi dává naplno zaznít základnímu apelu své teologie a spirituality, když se pozastavuje nad tím, zdali *thesaurus ecclesiae*, ze kterého papež uděluje odpustky, je tvořen skutečně zásluhami Krista a svatých: „Opravdovým pokladem církve je nejsvětější evangelium slávy a Boží milosti.“⁴⁵ Teze o odpustcích, které byly určeny pastýřům, aby podle nich sjednali nápravu církve, a teologům, aby o nich disputovali, se bez Lutherova vlastního přičinění vzápětí rozšířily po celém Německu. Zdá se, že i on sám byl zaskočen sledem událostí, přičemž je zřejmé, že ani tehdy se Martin Luther nestavěl do role reformátora, který je odhodlán rozejít se s církví. Jak dokládá jeho text z května 1518, neměl v úmyslu říci nic, „než jen to, co je obsaženo především v Písmu svatém, stejně tak jako u otců uznávaných římskou církví (...), v církevním právu a v papežských výnosech“.⁴⁶

Počáteční Lutherova otevřenost a připravenost prosadit svůj duchovní a teologický vhléd jako měřítko reformního úsilí v rámci stávajícího uspořádání katolické církve však, jak známo, doznaly posléze ve víru událostí závažných změn. Můžeme myslet na lipskou disputaci r. 1519,

⁴⁴ Srov. Lutherovo osobní svědectví, které podává na sklonku svého života, ve kterém však představuje událost tohoto vnitřního probuzení jako jednorázový akt. Martin LUTHER, „Vorrede zum ersten Bande der Gesamtausgaben seiner lateinischen Schriften, Wittenberg 1545,“ in WA 54, 187,3nn.

⁴⁵ Martin LUTHER, „Disputatio pro declaratione virtutis indulgentiarum,“ in WA 1, 236,22n.

⁴⁶ Týž, „Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute 1518,“ in WA 1, 529,34–530,1.

kdy se zásada *sola Scriptura* stává formálním principem nového hnutí v protikladu k autoritě papeže a koncilů, kteří na rozdíl od Bible podléhají omylu; můžeme si vybavit v duchu obraz z prosince 1520, kdy Luther před branami Wittenberku pálí s exkomunikační bulou také knihy obsahující církevní právní předpisy; můžeme dopřát sluchu jeho soudu ze *Šmalkaldských článků* r. 1537 o tom, že „papežství nepřináší církvi žádný užitek (...), a proto je nutné, aby církev dál žila a existovala bez papeže“.⁴⁷ Lutherova kritika církevní praxe i teologie postupně nabrala podobu artikulovaného reformního programu, který se posléze proměnil v *reformaci*. Příčiny takového směřování lze hledat jistě v nadšeném ohlasu, s nímž byly v širokých vrstvách přijaty jeho odpustkové teze, a zájmu, se kterým byly sledovány jednotlivé fáze jeho procesu. Svě jistě sehrála reformátorova nezdolná odhodlanost a zakořeněné přesvědčení, že v nauce o ospravedlnění znovuobjevuje princip, se kterým stojí a padá celá křesťanská církev. S tím souvisí teologický jazyk, kterým Luther svůj objev prezentoval a kterým se sám záměrně stavěl do protikladu ke slovníku i metodě scholastické teologie své doby. Svůj díl zodpovědnosti nesou rovněž představitelé církve, kteří snad i z obav před možnými důsledky Lutherova učení interpretovali jeho výzvu jako ohrožení církevní autority, a nikoliv primárně jako otázku po ryzím obsahu evangelia. K tomu všemu je navíc nutné připočíst též politickou dimenzi reformačního zápasu, jehož aktéry nebyli pouze císař a papež, ale též představitelé šlechty, do jejichž rukou Martin Luther svěřil uskutečnění záměru po reformě křesťanstva.

Třebaže reformace s sebou nakonec přinesla rozdělení, nelze zapomenout ani z evangelické strany na ochotu udržet jednotu se stávající církví. V *Obraně Augsburského vyznání* r. 1530 Melanchton vyjadřuje plnou podporu biskupskému úřadu a pravomoci biskupů jak v duchovní službě (*potestas ordinis*), tak pokud jde o rozhodování ve správních záležitostech (*potestas iurisdictionis*). To, oč jemu a reformátorům jde, je jediné, totiž aby úřad biskupů byl vykonáván „v evangelijním smyslu“, tedy prvořadě jako služba hlásání evangelia a vysluhování svátostí v poslušnosti Božímu slovu.⁴⁸ Obdobné smýšlení vykazuje Luther ještě i v r. 1531, kdy je připraven podřít se papeži, ba dokonce mu „líbat nohy a nosit jej na

⁴⁷ „Články křesťanského učení, IV. O papežství,“ in *Kniha svornosti: Symbolické čili vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese*, Praha: Kalich, 2006, s. 290 (429,6).

⁴⁸ Srov. „Apologie Augsburského vyznání, O církevní moci. (K článku XXVIII.),“ in *Kniha svornosti*, s. 255–256 (400).

ramenou“, jen když přijme článek o tom, že „pouze Bůh ospravedlňuje z pouhé milosti skrze Krista“.⁴⁹ Zmíněné lze doplnit ještě i poukazem na eminentní zájem protestantů svolat všeobecný koncil nebo jejich rozhodnost přihlásit se k dogmatu nerozdělené církve přijetím vyznavačských textů starých koncilů, jež se nacházejí na začátku *Knihy svornosti* (1580), která je sbírkou symbolických spisů luterské církve.

3.2 *Naplnění reformace v jedné obecné církvi obnovené Slovem?*

Šlo tedy v reformaci o kontinuitu, nebo rozchod s tím, co patří k ryzí a živé Tradici církve? Těchto několik v rychlosti výše zmíněných epizod nás snad dostatečně opravňuje k tomu, abychom se přimknuli k tezi, jejímž autorem je evangelický teolog Wolfhart Pannenberg:

Reformátorům totiž nebylo nic natolik vzdálené jako oddělení zvláštní evangelické církve od církve katolické. Vznik separovaného evangelického křesťanství se stal nouzovým řešením; neboť původním cílem reformace byla reforma celé církve.⁵⁰

Zápas reformace byl zápolením o reformu a o jednotu obecné církve. Z toho důvodu lze s Pannenbergem rovněž říci, že

reformace v 16. století zůstala přinejmenším nedokončena a zůstává nedovršená tak dlouho, dokud nebude znovu ustanovena jednotu jedné vpravdě katolické církve, obnovené evangeliem Ježíše Krista.⁵¹

Jako klíčové pro ekumenicky nosné porozumění reformačnímu hnutí 16. století se jeví právě rozlišení mezi *reformou* a *reformací*, přičemž za kritérium je třeba pojmut vztah k živé apoštolské Tradici, která slovy 2. vatikánského koncilu dynamicky „prospívá v církvi s pomocí Ducha Svátého“.⁵² Daným směrem uvažování nad reformací se ubírá nejen katolická, ale svým způsobem i pravoslavná strana.⁵³ Katolická církev se

⁴⁹ Martin LUTHER, „In Epistolam S. Pauli ad Galatas commentarius,“ in WA 40/1, 181,12.

⁵⁰ Wolfhart PANNENBERG, „Reformation und die Einheit der Kirche,“ in *Ethik und Ekklesiologie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977, s. 255.

⁵¹ Tamtéž, s. 256.

⁵² *Dei verbum* 8.

⁵³ Srov. John MEYENDORFF, „Význam reformace v dějinách křesťanství,“ in *Pravoslavný teologický sborník: II.*, Praha: Pravoslavná církev v Československu, 1968, s. 54.

hlásí k paradigmatu *ecclesia semper reformanda*, když vyznává, že Kristus volá církev k „neustálé reformě“.⁵⁴ Pramenem obnovy církve je Duch Svatý, který ji „omlazuje (...) silou evangelia“,⁵⁵ což znamená, že Boží slovo hraje v autentické reformě církve zásadní a nezastupitelnou roli. Aby však mohlo ve věřících přebývat Kristovo slovo ve své plnosti (srov. Ko 3,16), je třeba, aby v církvi stále zazníval a nikdy neutichl „živý hlas evangelia“. Podle katolického pojetí se tak děje tehdy, je-li církev coby *universitas fidelium* spojena Tradicí apoštolů se svým počátkem a díky intervenci Ducha Svatého vždy novým způsobem v konkrétním dějinném okamžiku proniká do slov svého Pána.⁵⁶

Pokud reformace byla v první řadě vážnou snahou o to, aby se opět obnovila všelijak znetvořená *genuina forma Ecclesiae*, pak se domníváme, že tohoto cíle mohlo být dosaženo pouze v *kontinuitě* se zmíněným „podáním apoštolů“, neboť právě ono garantuje ve spojení s Duchem Svatým, aby ve světě bylo k jeho spáse neustále přítomné Boží slovo. Rysy *zlomu* s apoštolskou Tradicí však naproti tomu nese okamžik, kdy reformátoři ve své touze hájit všemi prostředky apoštolskou ryzost evangelia, „vyvázali“ Boží slovo z jeho vztahu k církevnímu úřadu spjatému se službou biskupa. Řečeno s Yvesem Congarem, v rozhodující chvíli se reforma 16. století postavila za apostolicitu nauky na úkor apostolicity úřadu.⁵⁷ Důvodem tohoto rozhodnutí přitom byly mimo jiné excesy ve svátostné praxi či mravní provinění v řadách hierarchie, které v církvi otupovaly hlas evangelia a zastiňovaly jeho věrohodnost. A právě toto tvoří drama reformačního zápasu o věrnost Božímu slovu.

Jakkoliv však reformace akcentovala nad jiné onu bezprostřednost vztahu mezi jednotlivým věřícím a Bohem, bylo by chybou se domnívat, že vidinou reformátorů bylo nějaké „subjektivní křesťanství“. Melancthon tuto skutečnost dokládá tvrzením, že k bezprostřednímu vztahu víry nelze dospět jinak, než skrze slovo evangelia, veřejně *hlásaného* církví, v jehož službách pak nachází své opodstatnění i církevní úřad.⁵⁸

⁵⁴ *Unitatis redintegratio* 6.

⁵⁵ *Lumen gentium* 4.

⁵⁶ Srov. *Dei verbum* 8.

⁵⁷ Srov. Yves CONGAR, *Vera e falsa riforma della Chiesa*, Milano: Jaca Book, 1994, s. 317.

⁵⁸ Tak můžeme v Augsburském vyznání číst, že víra, kterou člověk dochází ospravedlnění, je zprostředkována povýtce službou církve, která spočívá v hlásání evangelia a slavením svátostí: „K tomu, abychom takové víry dosáhli, je ustanovena služba učení evangelia a vysluhování svátostí“ („Augsburská konfese, pátý článek,“ in *Kniha svornosti*, 53 /57,1/).

Odtud pramení principiální otevřenost vyznavačských spisů luterské církve vzhledem k biskupskému úřadu obnovenému poslušností vůči evangeliu. Ve světle toho, co bylo řečeno, se lze snad také domnívat, že ani presbyterní ordinace mimo apoštolskou poslušnost, ke které se reformace záhy přiklonila, nebyla namířena směrem k negaci biskupského úřadu, nýbrž vyplynula jako důsledek nastalé situace, a představuje tudíž projev krajní nouze.⁵⁹

K tomu, aby se Rok reformace mohl stát ekumenicky plodným, by tedy mohlo přispět zvláštním způsobem to, aby byla v prostředí evangelických církví vznesena otázka, jestli je třeba reformaci rozumět slovy Waltera Kaspera jako „novému paradigmatu, který se skrze přetrvávající základní rozdíl ‚protestantsky‘ vymezuje vůči tomu, co je katolické“, anebo jako „reformě a obnově univerzální církve“.⁶⁰ Stejně tak se na katolickou církev vztahuje nárok, „vnímat úmysly druhých v tom nejlepším smyslu“⁶¹ a zůstat v bdělé otevřenosti vůči tomu, co v reformaci a v událostech s ní spjatých chtěl Bůh sdělit své církvi. Příkladem takového postoje mohou být papežova slova pronesená během liturgie v Lundu, když hovořil o duchovní zkušenosti mladého reformátora v jeho zápasu o nalezení milosrdného Boha:

Skutečně, otázka o správném vztahu k Bohu je rozhodující otázkou v životě. Jak je známo, Luther objevil tohoto milosrdného Boha v evangeliu Ježíše Krista vtěleného, mrtvého a vzkříšeného. Konceptem ‚pouze skrze Boží milost‘ je nám připomenuto, že Bůh vždy vyvíjí iniciativu a že předchází jakoukoliv lidskou odpověď v okamžiku, kdy se ji snaží probudit k životu. Nauka o ospravedlnění tudíž vyjadřuje podstatu lidské existence před Bohem.⁶²

⁵⁹ Srov. Wolfhart PANNENBERG, „Das kirchliche Amt in der Sicht der lutherischen Lehre,“ in *Beiträge zur Systematischen Theologie, 3: Kirche und Ökumene*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, s. 117.

⁶⁰ Walter KASPER, „Ökumenisch von Gott sprechen?,“ in Inghof U. DALFERTH – Johannes FISCHER – Hans-Peter GROSSHANS (ed.), *Denkwürdiges Geheimnis: Beiträge zur Gotteslehre. Festschrift für Eberhard Jüngel zum 70. Geburtstag*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, s. 302.

⁶¹ „Discorso del Santo Padre Francesco alla Delegazione dalla Repubblica Ceca, in occasione del 600° anniversario della morte di Jan Hus. Lunedì, 15 giugno 2015,“ https://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150615_anniversario-jan-hus.html [cit. 22. 11. 2015].

⁶² „Preghiera Ecumenica comune nella Cattedrale Luterana di Lund. Omelia del Santo padre Francesco. Lund Lunedì, 31 ottobre 2016,“ http://w2.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2016/documents/papa-francesco_20161031_omelia-svezia-lund.html [cit. 11. 15. 2016].

ZÁVĚR

Na sklonku roku 2017 se zdá, že intenzivní a nesnadné hledání způsobu, jak využít příležitosti pětistého výročí začátku reformace k obnově, upevnění a prohloubení vztahů mezi křesťany, přineslo své plody. Vždyť kdo by si na začátku Lutherdekády dokázal představit nejvyšší církevní představitele katolíků a luteránů při společné připomínce vzdálených událostí a oslavě ze znovu se nalézajícího bratrství? Nasazení teologů i vedení církví, které v českém prostředí zůstává spíše nepovšimnuto, ukázalo, že ekumenická myšlenka si razí cestu nikoliv bez napětí, nýbrž v procesu třibení a očišťování úmyslu. Pouze takový zápas umožňuje křesťanům objevit ryzost a zároveň jemnou moc Ducha Svatého, který je původcem touhy po smíření a jednotě a který tuto jednotu v mnohosti vytváří.

Živým jádrem ekumenické připomínky reformace je duch díky, vyznání vin a společné víry. Takový duch je prostý záludnosti politikaření i úzkoprsosti konfesionalismu, které vykonaly své zhoubné dílo již v dobách reformačních. Je to duch, který je naopak vlastní společenství, jež se otevírá Boží perspektivě, nebojí se postavit *coram Deo* a před Jeho tváří poctivě, avšak v posledku v naprosté odkázanosti na Jeho milost, znovu ukout zprerhané svazky bratrského společenství.⁶³

Privilegovaným místem vanutí zmíněného ducha je liturgie. Proto se domníváme, že místo, které má v průběhu Roku reformace zaujmout společná bohoslužba, je zásadní a nezpochybnitelné. V ní se nám dostává ujištění o Božím milosrdenství, které odpouští a hojí rozjitřené rány, ona je místem, kde se předává a děje vyznání víry jedné, svaté, obecné a apoštolské církve, chrámem, v němž zaznívá díkůčinění za Boží dary. V liturgii nám Boží slovo zaznívá ve své neodkladnosti a tvůrčí síle, když nám samotný Kristus ozřejmuje smysl Písem. Rok 2017 směl být pro luterány, katolíky i pro ostatní křesťany, kteří přijmali pozvání ke společné připomínce reformace, oslavou Krista. Krista, kterého jsme v běhu dějin nesčetněkrát zradili a opustili, kterým jsme pohrdali, jehož jménu jsme před očima národů odňali věrohodnost a jehož tělo (církev a eucharistii) jsme vydali potupě a posměchu. Je to týž Kristus, kterého jsme s bolestí hledali, o jehož pravdu jsme se přeli a kterého navzdory svým selháním nazýváme naším jediným Pánem. To on stojí u dveří ve-

⁶³ Srov. JAN PAVEL II., *Ut unum sint* 82.

čeradla a čeká na to, aby mohl být vpuštěn a sjednotit u jediného stolu a ve svém těle všechny se svým milujícím Otcem.

**In the Spirit of Penance and Gratitude: The 500 Anniversary of the Reformation
as an Opportunity to Strengthen Mutual Fellowship**

Keywords: the Reformation; Martin Luther; Lutheranism; the Church; Ecumenism; Reform; the Word of God

Abstract: The present text puts itself into the context of the 500 anniversary of the Reformation in 2017. The author provides an overview of the most important acts and documents connected with the preparation of the event. He initially attempts to sketch out a typology of various kinds of approaches which emerge when speaking of the issue. In connection with the political-cultural and confessional way of interpretation, he strengthens the ecumenical dimension. The contribution subsequently provides impulses in order to support an ecumenically responsible and theologically founded approach, which the Christian might acquire in connection with the Year of the Reformation. As the crucial points, the two following perspectives are proposed: trust in God's Providence and the ability to discern the gifts. The Reformation can contribute to the authentic reform of the Church and the restoration of unity among all Christians.

Mgr. Robert Svatoň, Th.D.
Institut interkulturního, mezináboženského a
ekumenického výzkumu a dialogu
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
robert.svaton@upol.cz